

МІНІСТЕРСТВО НАУКИ І ОСВІТИ УКРАЇНИ
МИКОЛАЇВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ АГРАРНИЙ
УНІВЕРСИТЕТ

Політичні інститути і процеси: словник основних понять і термінів (для самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» денної та заочної форм навчання)

Миколаїв

2019

УДК 32.001

П 49

Укладач: В.О. Ханстантинов

Рекомендовано до друку рішенням науково-методичної комісії обліково-фінансового факультету Миколаївського національного аграрного університету від 25 листопада 2019 року, протокол № 4.

Рецензенти:

Березовська Т.В. – кандидат історичних наук, доцент, завідувачка кафедри українознавства, Миколаївський національний аграрний університет

Мірошкіна Н.В. – канд. філос. наук, доцент кафедри права та соціальних технологій, Миколаївський міжрегіональний інститут розвитку людини Відкритого міжнародного університету розвитку людини «Україна»

Політичні інститути і процеси: словник основних понять і термінів (для самостійної роботи здобувачів вищої освіти другого (магістерського) рівня спеціальності 281 «Публічне управління та адміністрування» денної та заочної форм навчання) / уклад. В.О. Ханстантинов. – Миколаїв : МНАУ, 2019. – 143 с.

Даний словник призначено для здобувачів другого магістерського рівня вищої освіти, які вивчають дисципліну «Політичні інститути і процеси», і має на меті сприяти у поглибленому самостійному вивченні сутності політичних інститутів, змісту і особливостей сучасного політичного процесу. Дане видання може допомогти у самостійному формуванні наукових уявлень про сучасні засади управління демократично організованої держави.

УДК 32.001

© Миколаївський національний аграрний університет, 2019
© Ханстантинов В. О., 2019

Передмова

Дисципліна «Політичні інститути і процеси» належить до кола політичних наук, які безпосередньо взаємодіють із теорією і практикою державного управління і правом. Вона виступає засобом формування в майбутніх фахівців сучасного політичного і управлінського мислення, озброює їх вмінням логічно аналізувати явища суспільно-політичного життя, політико-управлінської практики держави загалом та органів управління, розуміти зміст, основні напрями діяльності суб'єктів громадянського суспільства, особливості їхньої взаємодії із державою.

Основні освітньо-виховні завдання даного курсу полягають у тому, щоб ознайомити здобувачів вищої освіти із напрацюваннями світової політичної думки щодо питань інституціоналізації влади і державно-владних відносин; дати виклад основних підходів до розуміння феноменів політичного інституту і політичного процесу; сприяти у розвитку самостійного аналітичного підходу до явищ політико-правової і соціально-духовної реальності, до розуміння причинно-наслідкових зв'язків, рушійних сил і механізмів змін, що відбуваються; прищеплювати вміння бути фахово підготовленим учасником сучасного наукового дискурсу; залучати до основ методології наукового пізнання політико-правової реальності.

Важливою передумовою успішної реалізації вказаних вище завдань є формування належної понятійної культури. Правильне засвоєння і використання термінологічних одиниць дозволить

магістрантам більш глибоко розуміти сутність і зміст основних явищ у сфері функціонування політичних інститутів, особливостей перебігу політичних процесів і визнаних демократичних механізмів впливу на них.

Відповідно до прийнятої у наш час структури вивчення навчальних дисциплін термінологічні одиниці, що увійшли до словника, послідовно розміщено за модульними складовими даного курсу.

МОДУЛЬ I. Політичні інститути

1. **Абсолютне вето** – означає, що закон або законопроект після накладення вето більше вже не розглядається.
2. **Автократія** – форма політичного режиму держави, де вища державна влада належить одноосібному правителю.
3. **Авторитарне лідерство** – лідерство, яке передбачає одноособову політичну владу, монополізм у прийнятті політичних рішень та здійснення всебічного контролю над політичними процесами.
4. **Агрегація інтересів** – узгодження за допомогою дискусій безлічі приватних вимог і встановлення між ними певної ієрархії.
5. **Антрепренерський спосіб формування лідерства** – лідер формується у публічній конкурентній боротьбі, де вирішальним чинником є імідж самої особи, яка змагається за лідерство.
6. **Арбітражні задатки** – вміння знаходити оптимальні рішення в конфліктних ситуаціях і погоджувати різні інтереси.
7. **Артикуляція інтересів** – озвучення і доведення до носіїв влади певного кола вимог.
8. **Бюрократичний спосіб формування лідерства** – формування лідера вузьким колом осіб (селекторатом) за певними жорстко заданими критеріями (соціально-класове походження, партійність, відданість системі, вождю).
9. **Вето** – це право відмовитися від підписання законопроекту, від затвердження законопроекту і тим самим відхилити його.

10. **Вибіркове вето** – означає, що президент не згоден не з усім законом як повним документом, а з якоюсь його частиною.
11. **Вища еліта** – особи, які обіймають найвищі посади в уряді, парламенті, основних партіях, впливових групах тиску і приймають стратегічні рішення.
12. **Відкладальне вето** – означає, що не підписаний главою держави закон повертається для повторного розгляду в парламент.
13. **Влада** – це здатність одного суб'єкта нав'язувати свою волю іншим навіть в супереч їх бажанням.
14. **Внутрішній суверенітет** – право і повноваження держави підкоряти своїм нормам дії всіх людей, що перебувають на її території, незважаючи на обставину громадянства, легалізувати всі інші види влади, надавати своїм рішенням загальнообов'язкового значення.
15. **Генератор ідей** – особа, яка має найвищий інтелектуальний рівень, виступає як постачальник оригінальних нових підходів, нетрадиційних рішень.
16. **Глава держави** – це конституційний орган і одночасно вища посадова особа держави, яка посідає формально найвище місце в системі органів державної влади, здійснює верховне представництво країни у внутрішньополітичному житті та у відносинах з іншими державами.
17. **Громадсько-політичні організації та рухи** – це добровільні об'єднання громадян, які виникають згідно з видами діяльності, соціальної активності й самодіяльності для задоволення і захисту

їхніх багатогранних інтересів і запитів, діють відповідно до завдань і цілей, закріплених у їхніх статутах.

18. **Громадянське суспільство** – це система самостійних і незалежних від держави суспільних інститутів і стосунків, які покликані забезпечити умови для самореалізації окремих індивідів і колективів, втілення в життя приватних інтересів і потреб. Виникає як продукт буржуазної епохи і формується переважно знизу, спонтанно як результат розкріпачення індивідів, їх перетворення з підданих держави у вільних громадян-власників, готових узяти на себе господарську і політичну відповідальність.

19. **Групи інтересів** – добровільні організації, створені для артикуляції інтересів, агрегації інтересів, інтеграції інтересів, інформування про це тих органів, які приймають політичні та адміністративні рішення.

20. **Демократичний лідер** – лідер, який формується в умовах конкурентної політичної боротьби, що передбачає не тільки його високі професійні, інтелектуальні й моральні якості, а й наявність фінансових ресурсів і авторитетної та мобільної команди.

21. **Демократія** – форма політичного режиму, де влада в державі визначається її народом, де забезпечується захист основоположних прав і свобод людини; є поділ влади; де втілені в життя принципи верховенства права і рівності всіх перед законом, де є політичний та ідеологічний плюралізм, багатопартійність, відбуваються регулярні й вільні вибори, на ділі визнається свобода думки, слова, совісті.

22. Держава – це виразник інтересів і волі економічно панівної верстви, що оберігає її домінуюче становище в суспільстві, упорядковує використання людських, матеріальних, природних та інших ресурсів в інтересах розвитку суспільства, всіх його членів. Держава – це соціально-політичний механізм, що виникає у соціально-диференційованому суспільстві з метою регуляції суперечливих відносин між основними групами, розв’язання конфліктних ситуацій, забезпечення відповідного рівня стабільності соціальної системи.

23. Еліта (франц. *elle* — кращі, вибрані) – провідні верстви в суспільстві, які здійснюють керівництво у певних галузях суспільного життя.

24. Засоби масової інформації (ЗМІ) – це система установ, створених в суспільстві для відкритої публічної передачі інформації за допомогою спеціальних технічних засобів.

25. Зовнішній суверенітет – право і повноваження держави забезпечувати територіальну цілісність держави, недоторканність територіальних кордонів, невтручання у внутрішні справи зовнішніх сил;

26. Ідеологічно інтегровані еліти – еліти, які забезпечують стабільність суспільства шляхом нав’язування більшості консенсусу щодо системних цінностей та через жорсткий партійний і поліцейський контроль за їх дотриманням.

27. Імпічмент – відсторонення глави держави від влади за допущені порушення конституції, закону, норм моралі.

28. Інститут виборчого права – інститут, який регламентує порядок проведення виборів до органів законодавчої влади різних рівнів, а також виборів президентів у тих країнах, де це передбачено конституцією.

29. Інститут влади – головний політичний інститут, що організує, спрямовує і контролює спільну діяльність і відносини людей, суспільних груп, класів, асоціацій, груп інтересів, уособлює в собі постать держави, адже саме вона постає як основне знаряддя влади, як основний інститут влади в суспільстві та як концентроване здійснення владою політики.

30. Інститут громадянства – інститут, який визначає взаємні права й обов'язки держави і громадянина стосовно один до одного.

31. Інститут державної служби – інститут, який регулює професійну діяльність людей, що належать до особливої статусної групи.

32. Інститут парламентаризму – особливий тип державного устрою верховної влади, коли в структурі державних органів утворюється постійно діючий обраний населенням орган – парламент, що покликаний приймати загальнообов'язкові рішення у формі законів; це стійкі відносини, в які неминуче вступають люди, що набувають статусу учасників виборчого процесу.

33. Інститут політичних партій – інститут, який забезпечує впорядкованість відносин, що складаються в ході створення політичних організацій і в стосунках між ними.

- 34. Інститут президентства (глави держави)** – інститут, який забезпечує стійке відтворення в суспільстві відносин, що дозволяють лідеру держави виступати від імені народу, бути вищим арбітром в суперечках, гарантувати цілісність країни, непорушність конституційних прав громадян.
- 35. Інститути виконавчої влади** – складна система взаємодій, яка складається між органами, посадовими особами, що здійснюють управління поточними суспільними справами.
- 36. Інститути судочинства** – інститути, які регламентують відносини, що складаються з приводу необхідності врегулювання різних конфліктів в суспільстві.
- 37. Інтеграція інтересів** – консолідації думок різних людей в єдину політичну платформу.
- 38. Квaziеліта** – це група людей, яка займає провідні позиції в політичній системі, але не відповідає сучасній моделі елітарних рис, не здатна виконувати належним чином свої функції.
- 39. Класова теорія походження держави** – вважає, що суспільний поділ праці, отримання додаткового прибутку, поява приватної власності призводять до створення спеціального апарату управління, який є інструментом політичного володарювання економічно пануючого (експлуататорського) класу щодо решти груп і класів.
- 40. Комунікативна майстерність** – вміння спілкуватися з різними категоріями населення, добираючи такий стиль поведінки, який врахував би їх смаки, настрої, уподобання.

- 41. Комуникатор** – здобувач інформації, який має високий рівень комунікабельності, здатен встановлювати зв'язки з різними організаціями, забезпечує команду різноманітною інформацією.
- 42. Контролер-фінішер** – член команди, який ретельно стежить за всіма етапами роботи, прискіпливо перевіряючи кожну деталь у прийнятті та виконанні рішень.
- 43. Конфедерація** – об'єднання (тимчасове) держав для координації певного виду державної діяльності, найчастіше зовнішньополітичної або військової.
- 44. Легітимні еліти** – еліти, які мають владу за добровільної підтримки населення.
- 45. Лідери-вожді** – це особи, для яких популізм є основним засобом досягнення мети.
- 46. Лідер-керівник** – формальний лідер, який згори призначається на свою посаду, а також лідер загальнонаціонального масштабу.
- 47. Лідер-консерватор** – лідер, який орієнтується на старі цінності та прагне адаптувати їх до нових умов.
- 48. Лідер-революціонер** – лідер, який відкидає повністю існуючі цінності, намагається радикально змінити суспільний лад відповідно до власних переконань, котрі ґрунтуються на абстрактних, здебільшого утопічних ідеологічних схемах.
- 49. Лідер-реформатор** – лідер, який поступово змінює суспільні структури, норми, що віджили, й надає суспільному розвитку динамізму, скеровуючи його у прогресивне русло.

50. Медіакратія – інформаційна влада, або влада засобів масової інформації.

51. Місцеве самоврядування – це форма публічної влади, що реалізується специфічними суб'єктами — територіальними колективами і сформованими органами, має особливий об'єкт — питання місцевого значення, та здійснюється на основі використання окремого виду публічної власності — комунальної (муніципальної); це право територіальної громади – жителів села, кількох сіл, селища чи міста – самостійно вирішувати питання місцевого значення в межах Конституції і законів України.

52. Монархія – форма правління, за якої верховна влада повністю або частково зосереджується в руках одного глави держави – монарха – і передається у спадок.

53. Національна поліція України – центральний орган виконавчої влади, який служить суспільству шляхом забезпечення охорони прав і свобод людини, протидії злочинності, підтримання громадської безпеки й порядку.

54. Нелегітимні еліти – еліти, що панують над більшістю з допомогою примусу, насильства та ідеологічних маніпуляцій.

55. Неформальні інститути – це ті структури, що діють неформальними правилами і формуються внаслідок особистісних контактів.

56. Нижча еліта – адміністративний апарат державних органів, керівники регіональних відділень основних партій, а також керівники невливових партій.

- 57. Нормативно інтегровані еліти** – еліти, які характеризуються високим рівнем консенсусу з основних правил політичної і суспільної діяльності.
- 58. Олігархія** – форма політичного режиму, в якому влада належить небагатьом привілейованим особам; група людей, які одночасно є і власниками засобів виробництва, і можновладцями.
- 59. Ораторське мистецтво** – вміння донести до різних рівнів аудиторії найскладнішу інформацію, переконати людей у правоті власних принципів.
- 60. Організатор** – людина, яка здатна раціонально упорядковувати та забезпечувати увесь виконавчий процес.
- 61. Організаторські здібності** – вміння добрати команду, визначити основні стратегічні пріоритети своєї подальшої діяльності.
- 62. Партийна система** – сукупність партій (правлячих та опозиційних), які тісно пов'язані між собою та з державою і які беруть участь у здійсненні державної влади.
- 63. Патріархальна теорія походження держави** – вчення, за яким держава є продуктом природного розвитку людей як «тварин політичних», що самою природою приречені жити у суспільстві; стверджується, що сім'ї поєднуються в роди, роди – у племена, а союз племен з часом перетворюється на державу.
- 64. Політика** – сукупність відносин між групами людей з приводу завоювання, утримання і використання влади в своїх вузькогрупових інтересах.

- 65. Політична еліта** — це організована група, яка здійснює владу в суспільстві (правляча еліта) або перебуває в опозиції до правлячої верхівки (контр-еліта).
- 66. Політична інтуїція** – здатність відчувати історичну ситуацію, своєчасно коригувати власний курс відповідно до вимог часу, дотримання правила: не йти на компроміс раніше відповідного часу, бо можна втратити авторитет, і не йти на компроміс пізніше відповідного часу, бо можна втратити ініціативу.
- 67. Політична освіта** – знання політології, права, соціології, економічної теорії, менеджменту, історії.
- 68. Політична партія** – це організована група однодумців, яка виражає і представляє інтереси частини народу або певної соціальної групи чи кількох груп і має на меті реалізацію та досягнення цих інтересів шляхом завоювання державної влади або участі в її здійсненні.
- 69. Політична поінформованість** – наявність детальних знань про різні сторони життя людей, проблеми населеного пункту, регіону, країни.
- 70. Політичний інститут** – це прийнятий спосіб задоволення суспільно значущих потреб у зв'язку із відносинами влади, розподілом ресурсів і статусів, визначенням цілей і пріоритетів суспільного розвитку.
- 71. Політичний інститут** – це система установ і організацій, що упорядковують політичні та інші суспільні відносини за допомогою матеріальних та ідеальних засобів і на основі певних норм.

- 72. Політичний інтерес** – це прагнення змінити (або зберегти) своє соціальне становище, це інтерес, який реалізується через політичні відносини за допомогою політичних засобів: рішень партійних і державних органів, тиску на парламент чи на уряд, підтримку політичних рухів і лідерів.
- 73. Політичний лідер** — це особа, яка займає перші позиції у політичних структурах: державній владі, органах місцевого самоврядування і політичних партіях, групах тиску тощо.
- 74. Політичний лідер-агітатор** – лідер харизматичного типу, схильний виступати перед публікою, завойовувати авторитет.
- 75. Політичний лідер-адміністратор** – це лідер, який здатний приймати політичні рішення, готовий до компромісів.
- 76. Політичний лідер-теоретик** – лідер, який схильний розробляти програми, проекти, але не бажає займатися практичною політикою.
- 77. Прогностичні навички** – вміння аналізувати і передбачати події, тенденції розвитку політичних і соціальних інститутів.
- 78. Республіка** – форма державного правління, за якої вища влада (законодавча, виконавча, судова) належить виборним представницьким органам, а глава держави обирається народом або представницьким органом.
- 79. Середня еліта** — це депутати, вищі адміністративні посадові особи регіональних і муніципальних органів, бізнесмени, діячі культури, які впливають на процес прийняття політичних рішень.

- 80. Скептик-аналітик** – особа, яка не висуває оригінальних ідей, а спокійно, шляхом аналітичних міркувань виправляє помилки в пропозиціях і аргументах інших членів команди.
- 81. Соціальний інститут** – це усталений, визнаний з боку суспільства як правильний, як належний, підтримуваний нормативно і громадською думкою спосіб задоволення людьми своїх суспільно значущих потреб.
- 82. Суверенітет** – верховенство державної влади, її неподільність на певній території.
- 83. Суддівське самоврядування** – самостійне колективне вирішення зазначених питань судьями, є однією з гарантій забезпечення самостійності судів і незалежності суддів.
- 84. Теологічна теорія походження держави** – теорія, в основі якої покладено біблейський принцип «Немає влади як не від Бога, і влади існуючі встановлені від Бога».
- 85. Теорія насильства** – теорія походження держави, яка стверджує, що виникнення держави є результатом завоювання сильнішими та більш організованими спільностями слабкіших, неорганізованих.
- 86. Теорія суспільного договору** – теорія походження держави, яка виходить з того, що індивіди шляхом домовленості (угоди) сформували спеціальний орган – державу – для захисту своєї безпеки і природних прав.
- 87. Унітарна держава** – єдина, політично однорідна держава, що має єдину конституцію, судово-правову систему, громадянство та

складається з адміністративно-територіальних одиниць, які не є державними утвореннями.

88. Федерація – форма державного устрою, за якої декілька державних утворень, що юридично мають певну політичну самостійність, утворюють одну союзну державу.

89. Фрагментовані еліти – еліти, яким властивий низький рівень структурної інтеграції, невелика здатність до консенсусу з приводу вибору та збереження основних суспільних цінностей і норм, що виявляють неспроможність забезпечувати стабільність суспільства.

МОДУЛЬ II. Політичний процес

- 1. Агітація** – найважливіший засіб впливу на свідомість і настрої широких мас з метою спонукати їх до політичної чи іншої активності, ідеологічна зброя боротьби партій.
- 2. Аномія** – ситуація знецінення, руйнування норм, що регулюють і спрямовують поведінку людей у суспільстві.
- 3. Базовий політичний процес** – характеризується різноманітним способом включення мас до політики, політичною участю більшості населення, способом перетворення індивідуальних і групових інтересів у політичні рішення (державний і місцеве управління, формування політичних еліт тощо).
- 4. Бунт** – масові дії, як правило, реакція у відповідь на будь-які екстраординарні дії панівних політичних груп, державних органів.
- 5. Вертикально організований політичний процес** – це стихійний вияв інтересів, потреб, способу мислення ірраціональних мас, якому протистоять державна влада, організована система цінностей і політична наука. Громадяни визнають авторитет влади, а влада гарантує їм деякий рівень свободи. Осмисленість і раціональність політичної взаємодії формується урядом, який нав'язує громадянам цінності певної політичної культури – відповідальність, законслухняність, керованість, раціональність.
- 6. Вибори** – демократичний спосіб формування та зміни персонального складу органів влади голосуванням.

- 7. Виборча дільниця** – територіальна одиниця, утворена в період виборів та референдумів для проведення голосування та підрахунку голосів.
- 8. Виборча комісія** – спеціалізований незалежний колегіальний орган публічної влади, що формується відповідно до виборчого законодавства, організує і забезпечує підготовку та проведення виборів різних видів.
- 9. Виборча система** – сукупність правил и прийомів, які забезпечують участь громадян у формуванні представницьких органів влади.
- 10. Виборче право** – сукупність юридичних норм, які регулюють участь громадян у виборах органів влади, організацію й проведення виборів, відношення між виборцями и представницькими органами.
- 11. Виборчий округ** – територія, від якої виборцями обирається депутат (депутати) представницького органу або виборна посадова особа (виборні посадові особи).
- 12. Виборчий процес** – врегульована Конституцією та законами України специфічна діяльність органів і громадян (суб'єктів виборчого процесу), спрямована на підготовку і проведення виборів з метою формування представницьких органів влади.
- 13. Відкритий політичний процес** – характеризується тим, що політичні інтереси соціальних груп і громадян систематично виявляють себе через програми дій партій та рухів, громадських організацій, інших форм політичної активності, а прийняття політичних рішень є відкритим для усіх зацікавлених структур.

14. Відтворення політичних змін – таке функціонування політичних явищ, коли зміни в них не виходять за межі прийнятих параметрів у поведінці громадян та у виконанні інститутами влади їхніх функцій.

15. Голосування – процес прийняття рішення групою людей (зборами, електоратом), при якому загальна думка формується шляхом підрахунку голосів членів групи.

16. Горизонтально організований політичний процес – являє собою взаємодію раціонально діючих суб'єктів, які демонструють здатність до цілепокладання і ціннісного ставлення до світу.

17. Демократичні принципи – засади, на основі яких здійснюються вибори і, відповідно до змісту яких, їх можна вважати реальним волевиявленням народу, формою прямого народовладдя.

18. Демократичний політичний процес – залучення громадян до управління справами шляхом створення умов для вільних дій електорату, окремих осіб, представницьких органів влади, громадських організацій, політичних партій, що передбачає постійне зміцнення законності, правопорядку, врахування громадської думки і т.п.

19. Дійсні вибори – вибори, що проведені згідно з виборчим законодавством, результати яких визнані.

20. Довибори – проводяться для заміщення посад, що з певних причин стали вакантними, для поповнення складу виборного органу за мажоритарної виборчої системи.

- 21. Ефективність політичної діяльності** – реальні результати політичної діяльності.
- 22. Загальнонаціональні (загальнодержавні) вибори** – проводяться на території всієї держави.
- 23. Заколот** – збройний виступ, підготовлене певною групою осіб з більш обмеженим числом учасників, ніж під час бунту.
- 24. Занепад політичних змін** – проявляється у негативній спрямованості базових параметрів явищ, супроводжується розпадом усталених зв'язків і інститутів політичної системи, руйнацією вертикалі у відносинах влади тощо.
- 25. Ідеократичний тип політичного процесу** – відрізняється пануванням однієї ідеології, стосовно якої існує загальнонаціональний консенсус.
- 26. Консервативно-рутинний спосіб функціонування політичного процесу** – спрямований на збереження сформованих політичних інститутів (держава, партії, громадські об'єднання, адміністративний апарат, судова система, законодавча влада) і форм правління (політичний режим).
- 27. Консерватизм** – визначення ідейно-політичних, ідеологічних і культурних течій, що спираються на ідею вирішального значення традиції та необхідність шанувати спадкоємність у соціальному та культурному житті.
- 28. Ксенофобія** – різке несприйняття особою чи національною лінгвокультурною спільнотою чужої культури, мови, поведінки, манери спілкування тощо.

- 29. Легітимність політичної діяльності** – схвалення і підтримка політичної діяльності громадянами країни.
- 30. Легітимація** – процес визнання соціальними суб'єктами значущості суспільно-політичної реальності як в цілому, так і в її окремих проявах та складових.
- 31. Мажоритарна виборча система** – порядок визначення результатів голосування, коли обраним вважається кандидат, який одержав на виборах більшість (абсолютну чи відносну) голосів виборців.
- 32. Місцеві (муніципальні) вибори** – вибори до органів місцевого самоврядування.
- 33. Недемократичний політичний процес** – монополія на владу з боку однієї особи, угруповання чи партії, прагнення держави до всеохоплюючого контролю над усіма сторонами життя.
- 34. Недійсні вибори** – вибори, під час яких відбулися порушення, котрі вплинули на результати голосування.
- 35. Непряме виборче право** – опосередковане право громадянина, коли інтереси виборців реалізуються раніше обраними ними представниками до органу влади.
- 36. Об'єкти політики** – реальна політична дійсність, характерні для неї суспільні відносини, насамперед політичні, політична система суспільства в цілому, її елементи, форми політичного життя, сфера політичних інтересів, суперечності політичного процесу як у вітчизняних межах, так і в регіональному або світовому просторі.

- 37. Об'єкт політичного процесу** – будь-яка політична проблема (мета).
- 38. Периферійний політичний процес** – включає формування та розвиток окремих політичних інститутів (партій, асоціацій, груп інтересів, політичних еліт тощо).
- 39. Повстання** – відкритий виступ будь-яких соціальних груп або класів проти політичної влади.
- 40. Повторні вибори** – проводяться у випадку визнання виборів недійсними чи такими, що не відбулися.
- 41. Позачергові (дострокові) вибори** – проводяться в разі дострокового припинення повноважень виборного органу чи посади.
- 42. Політична апатія** – є формою неприйняття чинної політичної системи, відмовою від будь-яких форм співпраці з нею.
- 43. Політична дія** – будь-який поведінковий акт, завдяки якому відбуваються відтворення, розвиток, зміна, руйнування політичної реальності і влади.
- 44. Політична діяльність** – усвідомлені цілеспрямовані дії суб'єктів політики, які переслідують індивідуальні, групові цілі та інтереси.
- 45. Політична іммобільність** – виключення людини з політичного життя, її відчуження від політичної влади, своєрідна негативна різновидність результату політичної соціалізації особи.
- 46. Політична кампанія** – система дій, розрахованих на досягнення певних цілей (зміна структури влади в суспільстві, перерозподіл політичних повноважень, формування органів влади і т.д.).

- 47. Політична культура** – частина духовної культури народу, що вбирає елементи, пов’язані з суспільно-політичними процесами.
- 48. Політична поведінка** – сукупність різноманітних внутрішніх рефлексій та практичної активності людини як реакції на діючу політичну систему.
- 49. Політична свідомість** – сукупність уявлень, цінностей, переконань, установок, які відбивають владні стосунки в суспільстві та політичні інтереси громадян.
- 50. Політична стабільність** – такий стан співвідношення соціальних груп і політичних сил, при якому жодна з них не може істотно змінити політичну систему в своїх інтересах.
- 51. Політична суб’єктність** – здатність особи до усвідомленої і відповідальної політичної участі, метою якої є вплив на суспільно-політичні процеси
- 52. Політична участь** – дії, що вживаються соціальною спільністю, окремими громадянами і які мають за мету вплинути на державну політику, управління державними справами або на вибір політичних лідерів на будь-якому рівні політичної влади, місцевому чи загальнонаціональному.
- 53. Політичне рішення** – це здійснюваний в колективній або індивідуальній формі процес визначення цілей, завдань політичної дії, етапів, форм, методів і способів їх досягнення.
- 54. Політичний бойкот** – це вираз активної ворожості до політичної системи та її інститутів, відкрите ігнорування політичних опонентів.

55. Політичний процес – в широкому сенсі це сукупна діяльність соціополітичних спільнот, громадських об'єднань і груп, окремих осіб, що спрямовується на досягнення певних політичних цілей, а у вузькому сенсі – це діяльність політичних інститутів із здійснення політичних рішень.

56. Політичний режим – спосіб функціонування політичної системи суспільства, визначальний характер політичного життя в країні, система прийомів, методів, способів здійснення політичної (включаючи державну) влади в суспільстві.

57. Політичні зміни – наростання нового у структурних і функціональних особливостях політичних явищ, що забезпечує як самовідтворення, так і оновлення суспільно-політичного організму загалом.

58. Популізм – діяльність, що має на меті забезпечення популярності в масах ціною необґрунтованих обіцянок, демагогічних гасел і т. ін.

59. Принцип загальності виборчого права – означає, що виборчі права (або хоча б активне виборче право) визнаються за всіма дорослими й психічно здоровими людьми, окрім тих, яким це не дозволяється законом.

60. Прихований політичний процес – стосується впливу неофіційних політичних інституцій і центрів влади на схвалювані рішення, недоступністю для громадськості більшості з них.

61. Пропаганда – форма комунікації, спрямована на поширення в суспільстві світогляду, теорій, тверджень, фактів, аргументів, чуток

та інших відомостей для впливу на громадську думку на користь певної спільної справи чи ідейно-політичної позиції.

62. Пропорційна виборча система – виборча система, при якій голосування за кандидатів проводиться за партійними списками.

63. Пропорційно-мажоритарна виборча система – виборча система, за якої частина кандидатів представницького органу (переважно половина) обирається за мажоритарною виборчою системою, а інша частина – за пропорційною виборчою системою.

64. Професійний політик – учасник діяльності в політичних структурах, для якого політична діяльність є не тільки фаховою діяльністю, джерелом засобів існування, а водночас й головним змістом життя.

65. Пряме виборче право – безпосередня участь громадянина в виборах для обрання органів влади.

66. Путч – авантюристична спроба вчинити державний переворот, ініційована невеликою групою змовників, виражається в збройних діях, які не спираються ні на широку підтримку, ні на врахування об'єктивної ситуації, ні на продуману програму.

67. Радикально-реформаторський спосіб функціонування політичного процесу – несе в собі задоволення нових суспільно-політичних потреб; він веде до якісного оновлення колишніх завдань, зміни засобів і способів політичної діяльності.

68. Раціональність політичної діяльності – вираз суспільної потреби в доцільності і науковій обґрунтованості політичних цілей і способів їх досягнення.

69. Революція – докорінне перетворення структури влади в суспільстві, радикальна зміна його політичної системи, що здійснюється, як правило, швидко, із застосуванням насилля та утисків опонентів.

70. Ресурси політичного процесу – знання, наука, технічні засоби і фінансові кошти, настрої мас, ідеологія, громадська думка та інші фактори.

71. Реформа – передбачає поступовість суспільних змін, перетворень, нововведень, перебудови будь-якої сфери суспільного життя, не підриваючи основ влади правлячого класу, суспільного устрою і його соціально-політичних структур.

72. Розвиток політичних змін – характеризує модифікацію базових, системних параметрів політичних явищ у позитивному для них напрямі, наслідком чого стає більш адекватне реагування на виклики часу, на вимоги всіх елементів політичної системи щодо ефективного конструювання суспільно-політичних відносин.

73. Роль – та формальна рамка поведінки, яку приймає для себе учасник політичної дії або яка йому відводиться обставинами чи іншими учасниками.

74. Статус – сукупність передбачуваних, можливих для даного суб'єкта моделей, типів політичної поведінки, функцій, які він готовий на себе взяти в політиці та які від нього очікують інші політичні актори.

75. Суб'єкти політики – різні соціальні групи, соціально-політичні організації та індивіди, які свідомо, цілеспрямовано діють задля

реалізації своїх інтересів, розв'язання своїх нагальних проблем, прагнуть брати участь у спільних справах, в управлінні державою.

76. Суб'єкти політичних рішень – безпосередньо індивіди, громадяни, члени громадських організацій або їх представники у виборних органах державної влади, політичних, професійних чи інших громадських організаціях, до компетенції яких відповідно до конституції або за статутом входить вироблення і прийняття рішень.

77. Суб'єкти політичного процесу – політичні системи, політичні інститути (держава, громадянське суспільство, політичні партії і т.д.), організовані і неорганізовані групи людей, індивіди.

78. Таємне голосування – порядок подачі голосів, при якому виборець заповнює бюлетень в ізольованому приміщенні і особисто вкидає його в скриньку.

79. Технократичний тип політичного процесу – відрізняється наявністю традицій еволюціонізму, безперервного і поступового адаптування політичних інститутів і механізмів до мінливих умов середовища, пріоритетом технологічного (процесуального) підходу при внесенні змін до політичної системи і рольових функцій.

80. Трипартизм – модель соціального партнерства, що передбачає тристоронню співпрацю між працівниками, роботодавцями та державою на місцевому, регіональному та загальнодержавному рівнях.

81. Учасники політичного процесу – пасивні особи (групи), залучені до нього випадково і навіть поза їхньою волею.

82. Харизматичний тип політичного процесу – характеризується всевладдям яскравого лідера, під політичні цілі якого підлаштовуються ідеологічні доктрини та політичні інститути.

83. Чергові вибори – проводяться в період завершення терміну повноважень виборного органу чи посади.

МОДУЛЬ III. Регулювання інтересів у політичному процесі

- 1. Клан** – це вертикально побудована структура, що формується на ґрунті кровноспоріднених, земляцьких, секторально-професійних, інших неформальних групових відносин знайомства, особистісної довіри, залежності і що включає лідера бізнесу загальнодержавного рівня і «свою людину» в уряді; керівників банків, підприємств і засобів масової інформації; радників, аналітиків та консультантів, фахівців з паблік-рілейшенз (зв'язків із громадськістю) задля створення сприятливого іміджу, журналістів і працівників служб безпеки.
- 2. Клієнтела** – суб'єкти, які займають нижчі щаблі ієрархічної драбини і які добровільно виявляють зацікавлену лояльність своєму патрону і команді та в обмін отримують покровительство з їхнього боку.
- 3. Клієнтелізм** – це ускладнена ієрархічна мережа відносин між патроном і клієнтом, завдяки якій патрон надає послуги, посади, державну підтримку своїм клієнтам в обмін на політичну та матеріальну підтримку.
- 4. Клептократія** – організація політичної системи главою держави, щоб максимізувати ренту зі своєї посади.
- 5. Конфлікт** – це протиборство суспільних суб'єктів з метою реалізації їх суперечливих інтересів, позицій, цінностей і поглядів.

6. Криза – означає «ключову точку», «крутий перелом», «різку зміну» у перебігу певного процесу, коли відбувається перехід до якісно нових параметрів його функціонування.

7. Криза легітимності – розвивається в результаті неузгодженості цілей і цінностей правлячого режиму з уявленнями основної частини громадян про необхідні засоби і форми політичного регулювання, норми справедливого правління і т.д.

8. Криза ідентичності – виникає тоді, коли етнічні та соціально-структурні відмінності стають на перешкоді до загальнонаціональної консолідації та ідентифікації з певною політичною системою.

9. Криза політичної участі – характеризується спробами правлячої еліти штучно перешкоджати включенню в активне політичне життя груп, які заявляють про свої претензії на владу, а також загостренням проблеми збереження територіальної цілісності, національної єдності і стабільності політичної системи в умовах активізації політичної участі різних груп з суперечливими інтересами.

10. Криза проникнення – проявляється у зниженні здатності державного управління проводити свої рішення в різних галузях суспільного життя. Її виникнення пов'язане з розбіжністю між реальною політикою і проголошеними урядом цілями.

11. Криза розподілу – означає нездатність правлячої еліти забезпечити прийнятні для суспільства темпи зростання матеріального добробуту і порядок його розподілу, що дозволив би

уникнути надмірного соціального розшарування і що гарантував би доступність основних матеріальних благ для всіх верств населення.

12. Комітологічна процедура – регламентна дія керівних органів Європейського Союзу, якою передбачено консультації, погодження і координація між Єврокомісією і Комітетами з тих чи інших питань.

13. Консультаційна процедура – регламентна дія органів Європейського Союзу, що передбачає висловлення позиції з боку Європарламенту стосовно різних пропозицій Комісії. Якщо не вдається погодити позиції, то передбачено утворення Посередницького Комітету.

14. Корпорація – це строго ієрархізована система, в якій реальна влада належить невеликим елітним угрупованням, а внутрішні корпоративні відносини ґрунтуються на принципі лояльності керівництву та особистої відданості.

15. Корпоративізм – заснована на корпоративних принципах система представництва інтересів.

16. Лобі – (від англ. *lobby*– кулуари) термін, який спочатку застосовувалося для позначення проходів або критих галерей в монастирях; група осіб, яка представляє та захищає в різних організаціях певний інтерес.

17. Лобізм (англ. *lobbying, lobbyism, governmentrelations, publicaffairs, publicadvocacy*) — цілеспрямований легальний вплив на органи державної влади та місцевого самоврядування, а також на їх посадових осіб, спрямований на них від імені іншої особи, організації або групи.

18. Неокорпоративізм – це система представництва і узгодження інтересів, яка передбачає: регулярні консультації лідерів організацій, особливо тих, що представляють робітників і бізнесменів, з представниками уряду; досягнення тристоронньої угоди, яка стає обов'язковою для всіх трьох партнерів по переговорах – держави, підприємців і найманих працівників.

19. Неопатримоніалізм – (на думку А.А. Фісуна) стан, коли, по-перше, державна влада безроздільно концентрується в руках правлячої групи і стає її приватною власністю. По-друге, в економіці утверджується схема «політичного капіталізму», при якій адміністративний ресурс конвертується в фінансовий капітал і матеріально-технічну базу. По-третє, в політичній системі і пов'язаній з нею економіці встановлюються патронажно-клієнтельні відносини.

20. Патримоніалізм – походить від латинського слова *patrimonium*, що зустрічається в римському праві й означає «спадкове, родове майно».

21. Постматеріалісти – організації екологічні, жіночі, антиглобалістські, із захисту тварин, сексуальних меншин тощо, які виборюють специфічні вузькогрупові інтереси, не пов'язані напряму із захистом матеріального благополуччя представників цих спільнот.

22. Парламентська криза – виражається у кризі представницьких органів влади, коли, приміром, рішення парламенту йдуть всупереч з волею більшості населення або коли не вдається створити коаліцію, чим виявляється нездатність розглядати і ухвалювати нові закони.

23. Політична нетерпимість – риса світоглядної позиції та психологічна установка, що проявляється у запереченні права Іншого на власну ідентичність, у несприйнятті відмінних поглядів на державно-політичний устрій і принципи функціонування влади, у запереченні альтернативних політичних ідеологій, несхожих уявлень про цілі на майбутнє.

24. Політичні технології – являють собою сукупність послідовно застосовуваних процедур, прийомів і способів діяльності, спрямованих на найбільш оптимальну і ефективну реалізацію цілей і завдань конкретного суб'єкта в певний час і в певному місці.

25. Політичне прогнозування — наукове дослідження (передбачення) перспектив конкретного політичного суб'єкта, політичної ситуації та політичного процесу загалом. Розрізняють політичне прогнозування як наукове дослідження конкретних перспектив політичної ситуації і як практику вироблення прогнозів.

26. Толерантність – принцип політичної дії, що передбачає засновані на довірі міжсуб'єктні взаємодії, які позбавлені жорсткої опозиційності і характеризуються взаємним прагненням до адаптації один до одного, до подолання відчуження при збереженні своєї інакшості.

27. Технологічне знання – є суб'єктивною основою політичної інженерії, яка займається політичним проектуванням (прогнозуванням, плануванням і програмуванням) і організацією практичної діяльності інститутів влади.

28. Урядова криза – виражається у поглибленні і загостренні наявних конфліктів, у різкому посиленні політичної напруженості, що характеризується втратою урядом підтримки більшості в парламенті чи тієї його палати, перед якою він несе відповідальність.

Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо-нормативних актів

1. Гелей С.Д. Політологія : навч. посіб. / С.Д. Гелей, С.М. Рутар. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 310 с.
2. Політичні інститути і процеси в сучасній Україні: навч. посіб. / А.Д. Пахарєв. – К. Інститут політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2011. – 182 с.
3. Політична енциклопедія / [редкол. Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) ін.]. – К. : Парламентське видавництво, 2011. – 808 с.
4. Трансформація політичних інститутів України: проблеми теорії і практики / авт. колектив: М.І. Михальченко (керівник) та ін. К. : ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса НАН України. 2016. – 440 с.

Інтернет-ресурси

1. <http://www.president.gov.ua/documents/all> – Офіційне інтернет-представництво Президента України
2. <http://iportal.rada.gov.ua/> – Офіційний веб-портал Верховної Ради України
3. http://www.kmu.gov.ua/control/publish/article?art_id=245427142 – Єдиний веб-портал органів виконавчої влади України
4. <http://lcweb.loc.gov> – Бібліотека Конгресу США
5. <http://www.bnf.fr> – Національна бібліотека Франції

ЗМІСТ

Передмова	3
МОДУЛЬ I. Політичні інститути	5
МОДУЛЬ II. Політичний процес	18
МОДУЛЬ III. Регулювання інтересів у політичному процесі	30
Перелік рекомендованих літературних джерел та законодавчо- нормативних актів	36

Навчальне видання

Політичні інститути і процеси: словник основних понять і термінів

Ханстантинов Віталій Олександрович

*Технічний редактор Т.А. Жарова
Комп'ютерний набір і верстка В.О. Ханстантинов,
Т.А. Жарова*

Формат 60x84 1/16. Ум. друк. арк. 9,0

Тираж 50 прим. Зам. № _____

Надруковано у видавничому відділі
Миколаївського національного аграрного університету
54020, м. Миколаїв, вул. Георгія Гонгадзе, 9
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК №4490 від 20.02.2013 р.